

Lidová hvězdárna na Petříně

HUBERT SLOUKA

Nyní, kdy je již definitivně rozhodnuto, že stará Lidová hvězdárna na Petříně bude nahrazena novostavbou, přičemž má být ušetřeno původní historické jádro budovy, bude jistě užitečné v hlavních rysech zachytit historii vzniku a vývoje této osvědčené lidovévýchovné instituce hlavního města Prahy.

Hlavní popud k založení Lidové hvězdárny v Praze vyšel z řad členů výboru České astronomické společnosti (dále ČAS), jejíž ustavující schůze se konala 6. prosince 1917 v posluchárně prof. Františka Nušla a které se zúčastnilo asi 50 amatérů astronomů a odborníků. Netřeba vyjmenovávat všechny, které sdružoval zájem o královskou vědu v těžkých posledních letech první světové války, je však nezbytné uvést zejména dva čelné pracovníky Společnosti, kolem kterých se začal soustřeďovat život nového sdružení a kteří byli jeho hybnou pákou. Josef Klepešta a Ing. Jaroslav Štych (1881—1941) začali s velkým nadšením a vytrvalostí prosazovat postavení alespoň jednoduché pozorovatelný, z které by později vyrostla hvězdárna Společnosti. První plán byl zcela jednoduchý, byla navržena stavba hvězdárničky na horním plató Riegrových sadů, které zaručovaly svou zelení určitou ochranu před světly velkoměsta a svou polohou poměrně snadnou přístupnost ze všech stran. Věc však nebylo možno uskutečnit, protože se o místo zajímala i tělocvičná jednota Sokol,

která tam zamýšlela postavit tělocvičnu a restauraci, jež by svými světly činnost hvězdárny poškozovaly.

Žádost o přidělení vhodného místa pro postavení hvězdárny, kterou ČAS podala Pražské obci, obsahovala vylíčení úkolů, jež si Společnost vytkla. Sadový úřad města Prahy poté pro účely astronomického pozorování doporučil adaptaci obecního domku č. 205, přiléhajícího k Hladové zdi. V té době měli již členové výboru za sebou nepříliš potěšující zkušenosti z provizorní pozorovatelný v jeskyni Havlíčkových sadů na Královských Vinohradech a také ze samotné Klementinské věže. Tato pozorovatelný jezuitského Klementina z r. 1753 náležela Státní hvězdárně, jejíž ředitel prof. F. Nušl dovolil postavení 12 cm refraktoru v nejvyšším patře věže i organizované pozorování. Ale výstup do těchto historicky sice zajímavých, ale pro moderní pozorování naprosto nevhodných prostorů byl obtížný a nebezpečný a chystaná přestavba Klementina přerušila i tuto krátkou idylku, takže Společnost byla zase bez hvězdárny.

Proto přijala ČAS po důkladném zvážení všech kladů a záporů návrh obce Pražské a po prohlídce a rozboru místa podala obci žádost za propůjčení domku č. 205 i přilehlého pozemku k vybudování hvězdárny.

Značnou překážkou plánu byla však okolnost, že objekt byl obydlen a nájemní-

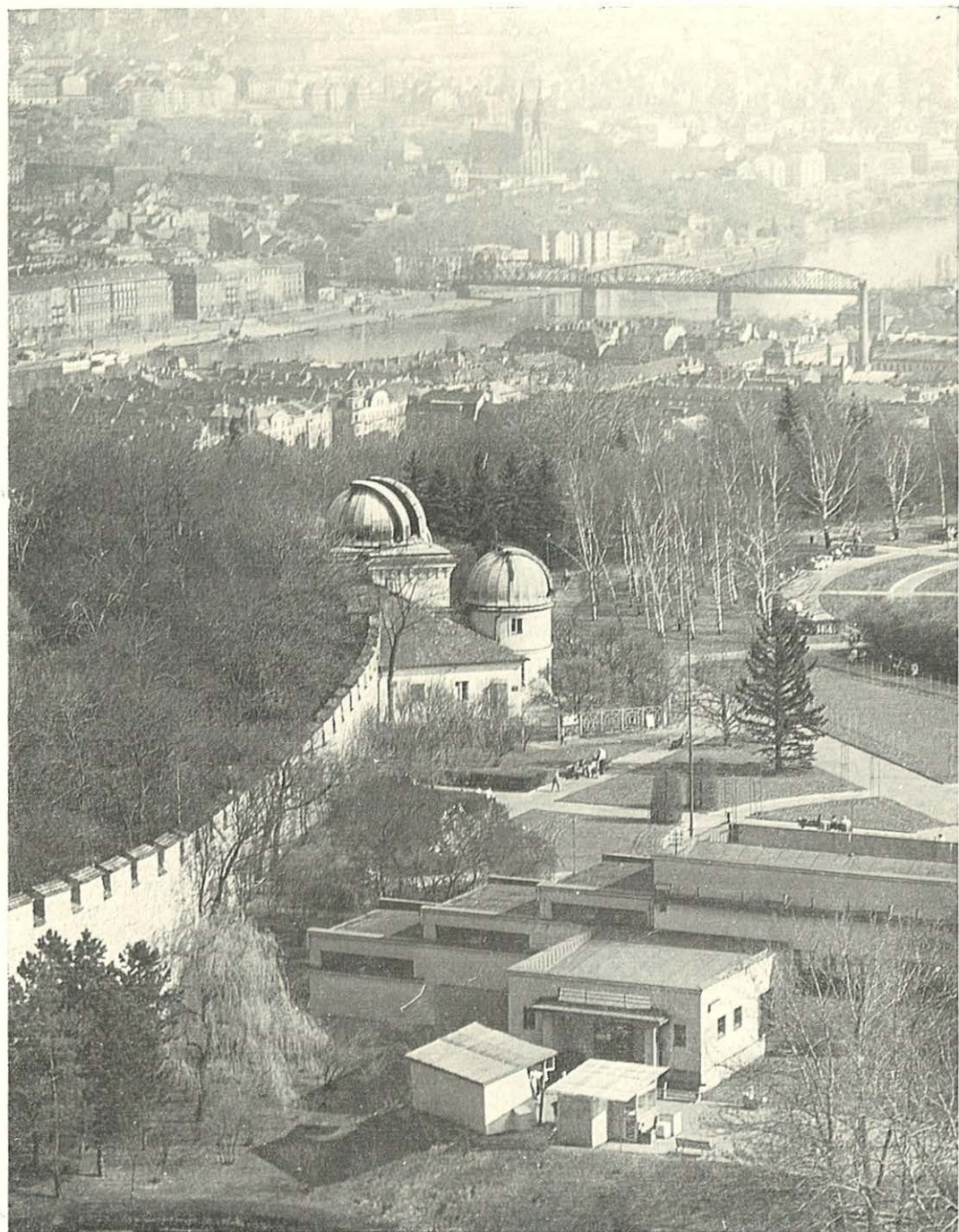
kům bylo nutno opatřit náhradní byty (jedním z obyvatel domu byl po určitou dobu i dramatický spisovatel pluk. Arnošt Dvořák). Obec sice přislíbila náhradní byty, ovšem ne ihned. V první etapě byla proto uvolněna jen jižní část budovy.

Člen Společnosti arch. J. Veselík z Dobřichovic vypracoval vkusný prostý návrh, podle něhož bylo v r. 1927 postaveno východní křídlo s kupolí pro Zeissův hledač komet. Tento přístroj byl jednoduchý, ale velmi praktický pro demonstraci nebeských objektů většímu počtu diváků, řešení vážnějších astronomických problémů však nemohl vyhovovat. Proto někteří členové výboru ČAS upozorňovali na nutnost pamatovat i na rozšíření observatoře a na rozmnožení přístrojového parku dokonalejšími a většími dalekohledy. Člen výboru J. Šípek se od počátku zasazoval o postavení nejméně dvou kupolí a pozdější zkušenosti a zejména početné návštěvy obecního škol mu daly plně za pravdu. Avšak adaptace měla i důležitou otázku finanční. Počítalo se totiž s menším výdajem, než by si vyžádala stavba nové hvězdárny v Riegrových sadech. Z obnosu 200 000 Kčs povoleného obci měla být uhrazena stavba dvou kupolí a vnitřní zařízení hvězdárny. Stavba hvězdárny není totiž každodenní záležitostí a praktické zkušenosti u nás nikdo neměl. Hvězdárna, kterou si postavili bratři Fričové v Ondřejově, měla spíš charakter soukromého víkendového zámožného továrníka s moderním rozdělením v obytnou budovu a s ní nesouvisící objekt s kupolemi. Universitní hvězdárna ve Švédské ulici č. 7 na Smíchově měla pozorovací pavilón v zahradě soukromé vilky, v níž bydlel profesor a kde byly i nedostačující prostory pro knihovnu a učebnu. Poslední a v podstatě i první pražská observatoř s účelem sloužit astro-

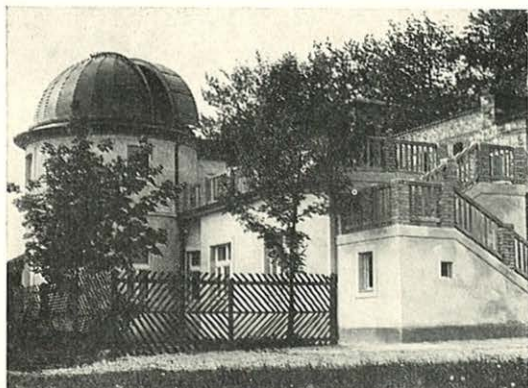
nomickému pozorování byla Klementinská věž, která moderním astronomickým potřebám dávno nevyhovovala a dala se hodnotit jako historická památka.

Proto stál arch. Veselík před obtížným problémem, jak nové prostory co nejlépe upravit pro hvězdárnu a jak provést i její přístavbu. Musel ovšem brát ohled i na to, že polovina budovy zatím zůstane obydlena nájemníky, kteří z invaze hvězdářů neměli žádnou radost. Do druhé poloviny a do přístavby měl pak umístit nejen pracovnu s knihovnou, ale i posluchárnu a byt tehdejšího administrátora J. Kadavého. Stálá přítomnost odpovědného dozorce byla nezbytná zejména za jasných pozorovacích večerů, kdy cenné přístroje byly předváděny obecnstvu, a proto po uzavření nemohla hvězdárna zůstat bez dozoru. Po osmnácti měsících se však přece jen arch. Veselíkovi podařilo stavbu ukončit a v dubnu 1928 začalo postupné stěhování inventáře ČAS z dosavadní spolkové místnosti v budově Ředitelství státních drah Praha-Jih v Hooverově třídě. Do nové kupole byl převezen osmipalcový hledač komet, do té doby uložený v Technickém muzeu na Hradčanech, stejně tak i pětipalcový refraktor z prozatímního pozorovacího místa na věži hvězdárny v Klementinu, dále čtyřpalcový refraktor z Technického muzea a jiné pomocné přístroje a hodiny. To vše se dělo za přímé pomoci členů Společnosti s vynaložením všech sil a značných obětí.

Dne 14. června 1928 byla v zasedací či přednáškové síni hvězdárny konána první výborová schůze ČAS a o deset dní později první členská schůze, již se zúčastnilo asi 60 členů. Byl to nejen radostný přehled dosud vykonané práce, ale i začátek slibné budoucí činnosti. Pravidelné schůzky členů se pak konaly ve středu a v sobotu a výbor se scházel jednou za měsíc.

Pohled na Lidovou hvězdárnu z Petřinské rozhledny (foto H. Šantl)

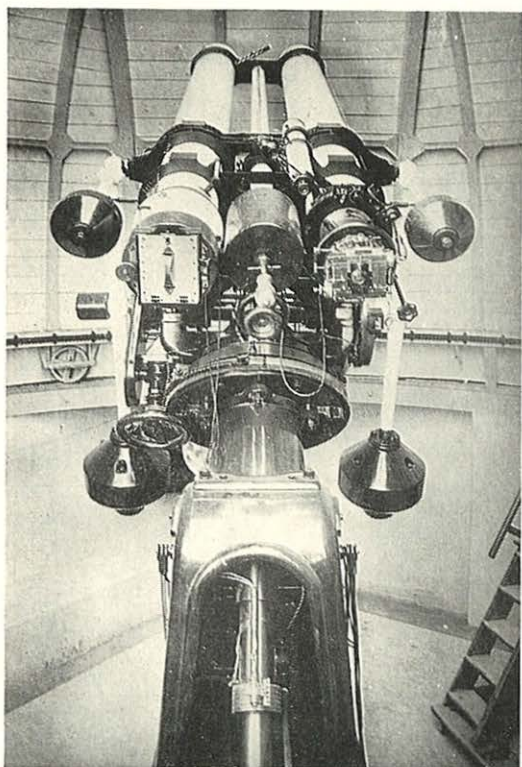

Východní část hvězdárny s přístavbou

Stavba západní části hvězdárny s kupolemi

Velký Koenigův refraktor v hlavní kupoli hvězdárny (foto H. Slouka)

Cenným přírůstkem inventáře hvězdárny byl velký dvojitý Zeissův astrograf z pozůstalosti vídeňského selenografa R. Königa. Na možnost jeho získání upozornil tehdejší jednatel Společnosti J. Klepešta. Pro obnos 110 000 Kčs se však zdál nedostupný. Avšak díky základnímu daru 20 000 Kčs, které pro zakoupení věnoval prezident T. G. Masaryk, sešel se i zbytek z příspěvků zastupitelstva hlavního města Prahy, společnosti Melantrich, Zemské a Národní banky aj., a tak byl přístroj zakoupen a převezen do Prahy. Ale i jeho postavení si vyžádalo mnoho námahy. Bylo nutno vykopat základy do hloubky 7,5 m, aby byl posazen na pilíř zakotvený ve skále. Pilíř byl 15 m vysoký a ke stavbě bylo použito 22 000 cihel. Čtvercový půdorys staré věže byl přeměněn v kruhový tvar a kolem pilíře vybudována podlaha, na které se pohybovala pojezdná schůdková stolička, kde se mohli dva až tři pozorovatelé pohodlně směstnat. Stroj byl vyčištěn a znovu sestaven mechanikem hvězdárny ve Staré Ďale J. Součkem.

V činnost byl uveden na podzim r. 1930, kdy jej bylo použito doc. dr. V. Nechvílem k pozorování planety Eros.

Zájem širší veřejnosti o novou hvězdárnu stále stoupal. Přispíval k tomu i denní tisk, který výstavbu hvězdárny pozorně sledoval a zprávami o přednáškách a schůzích včas veřejnost informoval. V r. 1928 od 5. června do 31. prosince navštívilo hvězdárnu 1336 osob, v r. 1929 stoupl počet návštěvníků již na 5594 osob a v r. 1930 na 11 627. Tato stoupající návštěvnost byla přerušena válkou; po válce za mnohem příznivějších okolností začala pak znovu prudce stoupat.

Nutno zdůraznit, že téměř všechny práce spojené s výstavbou hvězdárny byly konány dobrovolně, s největší obětavostí a bez finanční odměny. Také na úředních místech se činitelé Společnosti setkávali vždy s největším pochopením. Nelze pochybovat, že za postavení a udržování hvězdárny vdčíme především zájmu Pražské městské rady, jak ostatně vyjadřuje i statut Lidové hvězdárny

Štefánikovy, jak zněl její oficiální název. Statut byl schválen ve schůzi ústředního městského zastupitelstva již 5. listopadu 1928 a některé jeho dodatky 4. února 1929 a 7. března 1932.

Tento statut znamenal pro hvězdárnu bezpečnou existenční oporu až do druhé světové války. Z ní vyšla hvězdárna zle pošramocena leteckými bombami. Ale nové síly a nový elán těžké rány zacelily a umožnily nový rozkvět za značně příznivějších podmínek. Dnes tedy hvězdárna stojí před otázkou, zda nová plánovaná přestavba na starém, světly zaplaveném místě je vyhovujícím řešením. Při rostoucím blahobytu socialistického státu a s tím spojeným vzrůstem motorizace nebude v budoucnosti činit potíže hvězdárna daleko za městem, mimo jeho ruch a oslnivé osvětlení. Bylo by proto účelnější ponechat starou budovu hvězdárny jako dokument a vlastní středisko vědecké práce vytvořit v místě vyhovujícím jak požadavkům moderní astronomie, tak i rostoucího velkoměsta.